

*Владимир Вулетић**

ЕКОНОМСКА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА**

Сажетак

У тексту се излажу главни аргументи коришћени у дебатима о односу економске глобализације и државе. Константа је се да је дебата почела деведесетих година прошлог века и да је тада у њеном центру било питање десуверенизације државе. Последњих година, нарочито под утицајем светске економске кризе, дошло је до померања стајне тачке у погледу на ту тему и с тим у вези фокус дебате се померио на питање како избећи ризике којима води постојећа економска глобализација.

Кључне речи: економска глобализација, национална држава, светска економска криза, десуверенизација државе

Светска економска криза из 2008. године поново је отворила већ помало замрлу дебату о односу државе и економске глобализације која се распламсала деведесетих година прошлог века. Централно питање пре две деценије односило се на процес десуверенизације и с њим повезано, али аналитички независно питање будућности демократије. Током готово десет година живе расправе искристалисала су се различ-

* Филозофски факултет, Београд

** Рад је део истраживања на пројекту *Моделирање развоја и интеграције Србије у светске токове у светлу економских, друштвених и политичких гигања*, евиденциони број 179038, а који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

та гледишта која су актуелна и данас и која у извесној мери представљају основ садашњих погледа на ту тему. Због тога је у првом делу овог текста начињен осврт на кључне аргументе коју су познати од раније, а у другом делу је акценат стављен на новија гледишта која се, пре свега, фокусирају на улогу националне државе у актуелној економској кризи - која би се у извесном смислу могла назвати криза економске глобализације.

Пре него што се фокусирамо на поменута питања требало би истаћи да је, за разлику од оне с краја прошлог века, данашња дебата у много мањој мери емотивно острашћена. Наиме, један од разлога због којих је претходна дебата била прожета степеном емоција, који је неретко превазилазио академски пожељан ниво, налазио се управо у чињеници да је теза о нестанку националне државе под утицајем глобализације у то време била веома присутна - ако не и доминантна не само у свакодневном говору. С обзиром да су три последња века људске историје готово у потпуности била проткана борбама за остварење или очување националног идентитета који се готово увек везивао за очување, проширење или стварање граница националне државе јасно је да је морало доћи до конфликта између специфичне културе сећања и тада преовлађујућег става о нестајању националне државе. Колективна свест и колективно памћење који су готово у потпуности проткани концептом националне државе снажно се опирала макар и наговештајима краја ере националних држава. Као што на једном месту каже Багвати (Jagdish Bhagwati) страхови су узимани као доказане чињенице (Багвати, 2008). Но, с обзиром да су се током расправе искристалисала различита гледишта, као и да се прогнозе о нестанку националних држава нису оствариле данас се о овим питањима дебатује са много више академског мира.

Један од најшире прихваћених оквира за концептуализовање претходне дебате дао је Дејвид Хелд (David Held). Према његовој интерпретацији постојале су три стајне тачке. "Хиперглобалисти" тврде да је епоха глобализације, односно последице које она оставља на читав друштвени живот, учинила националну државу сувишном и да је очигледан губитак државног суверенитета у готово свим аспектима који се подразумевају под тим појмом последица објективних чи-

нилаца и иреверзибилних процеса. С друге стране налазе се “скептици” који, чак и када признају утицај глобализације на различите сегменте друштвеног живота, истичу да суверенитет националних држава није угрожен и да националне државе и даље играју кључну улогу у светском систему. Најзад, “трансформационалисти” покушавају да нађу средњи пут који признаје да национална држава трпи промене под утицајем глобализације, али да она још увек остаје важан играч у политичкој арени и да се пре може говорити о њеној трансформацији него о нестанку (Held, 1999).

Расправа о утицају глобализације на слабљење националне државе у великој мери је провоцирана радовима Кеничи Омаеа (Kenichi Ohmae) и Сусан Стренц (Susan Strange). Њихова се позиција најсажетије може изразити у ставу да глобализација, односно чиниоци који је чине незадрживим процесом воде нестанку или бар значајном слабљењу држава и система националних држава у међународној политици. Основни разлог за то налази се у тврдњи да је суверенитет националних држава поткопан појавом и јачањем супранационалних ентитета који су новијег датума, као и неизбежношћу нестанка економских граница под утицајем четири чиниоца - такозвана “четири И” како их назива Омае. Реч је о инвестицијама, индустрији, информационим технологијама и индивидуалним потребама.

Своју аргументацију Омае базира на пет тенденција које је запазио у различитим областима друштвеног живота. Пре свега, он истиче либерализацију тржишта и стварање светског привредног система што заједно узевши чини политичке границе не само безначајним већ и сувишним. Развој комуникационих система, посебно појава сателитске телевизије и Интернета, одузели су државама монопол над контролом информација што је био један од стубова њихове моћи. Могућност државе да контролише компаније и привреду у целини, такође је доведена у питање. С једне стране, државни протекционизам који је раније штитио домаће компаније неприхватљив је за потрошаче који се радије опредељују за јефтине и добре иностране, него за скупље и лошије домаће производе. С друге стране, компаније схватају да је тајна њиховог опстанка и успеха у глобалном пословању, те врше притисак на државу да смањи тржишне баријере. Већи про-

фит компаније постижу измештањем производње у зоне са јефтинијом радном снагом јер тиме снижавају трошкове производње, док већу конкурентност постижу јефтиним транспортном и одсуством трговинских баријера. На сличан начин делује и финансијска елита која, руковођена економским, а не националним интересом инвестира широм света ако препозна могућност брзе оплодње капитала. Да би задржале компаније, односно радна места и очувале сопствени економски раст, државе се покоравају новонасталој ситуацији стварајући све повољније услове за пословање компанија на својој територији упркос томе што се то често супротставља традиционално схваћеном државном интересу.

Осим губитка контроле над економијом и информацијама, али с њима у вези, држава по Омаеовом мишљењу, губи основ своје моћи и у области спољне безбедности и очувања националне културе која постаје све мање значајна услед процеса индивидуализације.

Но, упркос томе Омае не пориче у потпуности значај држава. По њему оне имају извесну улогу у обезбеђивању инфраструктуре и функционисању правног и образовног система што би требало да олакша економске активности. Моћ државе је према Омаеовом мишљењу пренета на грађане, односно потрошаче од чије воље зависи понашање влада и државне бирократије.

Када је о будућности реч, прогнозирао је да ће у наредних 30-ак година национална држава бити потпуно замењена градовима-државама и регионалним државама. Ови нови ентитети постаће значајни јер су потпуно и директно укључени у глобалну економију која им даје нови идентитет. То се може видети на примеру Лондона који је више повезан са светом него са унутрашњошћу Британије, или на примеру Италије у којој су север и југ међусобно мање повезани него север са остатком света. Глобалном економијом ће доминирати мултинационалне корпорације и глобално тржиште капитала, роба и рада. Демократска контрола за коју су биле задужене државне институције биће надомештена тако што ће људи своју вољу изражавати као потрошачи на тржишту.

Суштина је, како на једном месту закључује Омае, да су државе постале неприродне и чак дисфункционалне јер

се при доношењу одлука не воде глобалном логиком (Ohmae, 1995).

Нешто екстензивнији приказ Омаеовог становишта био је нужан јер се у њему сублимира већина аргумената који су служили хиперглобалистима током дебате о будућности националне државе.

Трансформационалисти су свој поглед на слабљење националне државе изражавали на нешто опрезнији начин.

Лезли Склер (Leslie Sklair), на пример, уочио је да у односу на националне, транснационалне активности постају све важније, како у области економије, тако и у политици и култури, али из тога није извео закључак о нестанку државе. Он је, и то треба нагласити, био међу ретким ауторима који је указао на различито место које државе могу имати у глобализованом свету. Појава глобалног капитализма који се огледа у јачању значаја транснационалних економских и политичких организација и појави транснационалне капиталистичке класе води слабљењу држава, али упркос томе најјаче међу њима, попут САД или Кине, успевају да задрже своју аутономију у односу на велике корпорације (Sklair, 1990).

На промењену улогу и место државе у глобализованом свету указао је и Јирген Хабермас истичући да број и значај функција које се са нивоа националне државе преносе на институције транснационалног, регионалног, или локалног нивоа представља основну димензију њене трансформације. Хабермас у том смислу наводи три аспекта слабљења моћи националне државе: губитак контроле, односно неспособност заштите грађана од дејства спољних фактора; растући легитимацијски дефицит¹; и немоћ да се самостално води политика у области пореза.² Када се операционализију на економски ниво поменути аспекти указују на зависност државе од економске глобализације односно од транснационалних корпорација, технократске елите која руководи ме-

1 Хабермас сматра да до демократског дефицита у процесу одлучивања долази "... увек када се круг оних који учествују у демократском одлучивању не поклапа са кругом оних које те одлуке погађају" (Хабермас 1998:236)

2 Разлог ове немоћи Хабермас види у томе што "капитал ... више нема обавезу да остане у националним границама, ... може да прети излазним опцијама чим га нека влада ... превише оптерети социјалним стандардима или сигурношћу запослења у националним оквирима" (Habermas, 1998:237).

ђународним институцијама и слободних токова глобалног капитала.

Осим утицајем економских чинилаца теза о слабљењу националне државе образлагана је аргументима који су у први план истицали друге чиниоце који поткопавају државни суверенитет. Те чиниоце Хелд је груписао у пет категорија: међународно право; интернационализација политичког одлучивања; утицај хегемоних сила и међународна структура безбедности; глобализација културе и глобална економија. (Хелд, 1997).

Када је о међународном праву реч, истиче се да су Нирнбершки процеси представљали преседан којим је национални суверенитет поткопан на најосетљивијем месту по националну државу – у војсци. Након тога, створен је још читав низ конвенција и договора којима се даље поткопавао суверенитет националних држава у домену права и односа према грађанима.

Интернационализација политичког одлучивања најнепосредније се манифестовала у енормном повећању броја међународних владиних и невладиних организација. Посебно је важно што неке од њих као што су Светска банка, Међународни монетарни фонд, UNESCO, или Уједињене нације, имају огроман утицај на националне државе како у економским, тако и у политичким питањима.

Утицај хегемоних сила, односно доминација два војна савеза и две суперсиле до 1990. године, а касније једне од њих, такође, је ограничила суверенитет многих земаља које су им припадале.

Развој комуникационих средстава омогућио је стварање новог глобалног културног идентитета који је независан од времена, места и традиције.

Најзад, глобална економија значи да је у области производње и финансија дошло до стварања гигантских мултинационалних компанија и банака које утичу на економску политику појединих влада у правцу усаглашавања са глобалним правилима која мало, или нимало, зависе од њихове воље. Што је привреда поједине земље слабија, то је и мања могућност да та земља утиче на своју будућност.

Листа аргумената који су наведени у прилог тези о слабљењу националне државе овим није исцрпљена. Тако, на

пример, поменута Сузан Стренц указује да, због страха од нуклеарног рата и заштите достигнутог нивоа комфора, људи више нису спремни да се жртвују за државу, а све је мање оних који су спремни да подрже улазак држава у ратне сукобе (Strange, 1996).

Најзад, као историјски аргумент у прилог тези о нужном опадању значаја и постојања националне државе истакнуто је запажање да модерна национална држава није универзални облик људског организовања. Другим речима, како се средином XVII века појавила на историјској сцени тако ће са ње и отићи.

Насупрот овим стоје аргументи скептика који бране тезу да национална држава има важну улогу и представља главног актера на светској политичкој и економској сцени. У јачој варијанти, ова теза гласи да управо државе управљају процесом глобализације. Тако, на пример, Роберт Цилпин (Robert Gilpin) сматра да глобализација лежи на политичким, а не технолошким или економским темељима. Државе су, по његовом мишљењу, те које отварају границе страним утицајима и допуштају интеграцију у глобално тржиште и то само ако, односно у мери у којој постоји политичка подршка за то (Gilpin, 2000).

У том смислу Хелд сажима неке од основних приговора различитих аутора који заузимају сличну позицију. Пре свега, опадање појединих великих нација-држава као што је био случај са Британском империјом почетком XX века не значи да слаби значај система националних држава. Уместо њих појавиле су се друге водеће нације, односно државе као САД на пример. Поред тога, процес стварања нових националних држава након распада СССР-а, СФРЈ итд, сведочи да је идеја националнодржавног суверенитета још увек врло жива. У том контексту посебно се апострофира рат у Босни, као чињеница о коју су се, како наводи Хелд, разбиле многе “интернационалистичке илузије”. С тим у вези је и аргумент да глобализација заправо подстиче оживљавање појединих локалних области које у жељи да очувају сопствени национални идентитет теже ка стварању националне државе (Хелд, 1997: 117-18).

Насупрот тези, коју је изнела Сузан Стренц, “скептици” истичу да ризик од тоталног нуклеарног уништења,

отвора простор многим националним државама да се потврде и учврсте свој суверенитет кроз рат који се води конвенционалним оружјем. Такође, супротно тезама “хиперглобалиста”, истиче се да је проширење информисаности доприноси стварању слике о разликама са другим културама и тиме појачава осећај сопственог идентитета и посебности властите културе (Хантингтон, 1998). Даље, све чешће и све интензивније противљење појединих држава да се подвргну арбитражи “више инстанце”, такође, сведочи о живавости национализма и непристајању националних држава да се повинују тренду глобализације. Најзад, економски успех неких новоиндустријализованих азијских држава, тумачи се као прилог тези о способности националних држава да самостално развијају национална друштва. Међутим, међу најутицајнијим било је становиште Херста и Томпсона (Paul Hirst and Grahame Thompson) да је глобализација мит и да не постоји опасност да ће се силе тржишта отети контроли влада. Такав став су аргументисали наводећи: да је међународна економија још увек мање отворена него што је била крајем 19 века; да транснационалне корпорације у већини нису транснационалне него национално засноване; да се трговина одвија углавном у регионалним оквирима; да је релативно мали обим инвестиција из развијених у неразвијене земље; и да, што је најважније, државе путем међународних агенција имају могућност контроле привредних токова (Hirst&Thompson, 1996).

Дакле, кључни аргумент против тезе о слабљењу националних држава под утицајем глобализације је идеја да државе, односно њихова политика одређују темпо и обим економских интеграција односно процес економске глобализације.

У том смислу главни економски аналитичар Фајненшел тајмса Мартин Волф (Martin Wolf) је заступао тезу да глобализација не само да не чини државе непотребним већ не допринио ни њиховом слабљењу. За такав став налази три разлога. Прво, способност неког друштва да искористи предности које нуди економска глобализација зависи од квалитета државне управе, инфраструктуре, безбедности, образовања радне снаге, односно од услуга које пружа држава. Друго, по његовом мишљењу људи чак ни у доба глобализације не желе да се одрекну идентитета који обезбеђује држава. У

прилог свом аргументу он наводи да су неке од најбоље интегрисаних економија заправо економије малих држава са израженим осећањем идентитета. Најзад, државе представљају темељ међународног поретка са својим монополом на употребу силе и без њиховог ефикасног функционисања немогуће је замислити ефикасну економску активност (Wolf, 2001).

Волф, заправо, иде и корак даље тврдњом да корист од глобализације првенствено зависи од снаге државе. Глобални економски токови заобилазе слабе, дезинтегрисане и корумпиране државе. С друге стране, могућности које нуди глобална економска интеграција могу искористити само они који живе у јаким и уређеним државама.

Но, оно што треба посебно истаћи у аргументацији Мартина Волфа је промена перспективе. Наиме, током деведесетих година већина учесника у дебати о односу националне државе и економске глобализације посматрала је тај однос као неку врсту спојених судова у којима што је више глобализације то је мање државе и обрнуто.

Једна од основних карактеристика савремене дебате је управо поменута промена перспективе. Држава и глобализација више се не посматрају као нужно међусобно искључиве појаве. Насупрот томе веома је присутна идеја да једна без друге не могу, односно да је државна потпора нужна да би глобализација функционисала, али и да је глобализација нужна да би се ојачала економска снага држава.

Друга значајна промена, мада у извесној мери повезана са првом, односи се на виђење улоге државе у процесу економске глобализације. Наиме, раније је превладавало гледиште које је заступала већина критичара глобализације да је основна улога државе заштита грађана од лоших последица неолибералне глобализације. У актуелној дебати држава се све више види као активан чинилац чији је задатак да усмерава глобализацију. С друге стране, у претходној дебати они који су се залагали за више економских интеграција и тржишних слобода то су образлагали тврдњом да се на тај начин грађани ослобађају стега и намета које им намеће држава. Сада, међутим, све више превладава став да је без интервенције државе глобализација угрожена.

Најзад, фокус садашње дебате усмерен је на питање како изаћи из проблема до којих је довела економска глобали-

зација, односно пред којим изборима се налазе државе у вези са економском глобализацијом.

Све наведене дилеме у рудиментарном облику могле су се срести и током протеклих неколико деценија. Међутим, схватањима која су раније била у мањини светска финансијска и економска криза из 2008. године дала је легитимитет и може се рећи да она сада утичу на формирање доминантне интелектуалне климе.

Један од основних проблема с којима се свет суочио крајем прве декаде новог века била су неиспуњена обећања глобализације на различитим пољима. Дени Родрик (Dani Rodrik) у том смислу запажа да су очекивања од финансијске глобализације била да омогући акумулацију средстава и њихову реалокацију на најмање ризичан начин. Све то се није догодило и сада смо суочени са ситуацијом у којој су на дневном реду “озбиљна питања о одрживости глобалног капитализма, макар у облику у којем смо га искусили у последњих четврт века (Родрик, 2013: 12). Он истиче да, иако је глобализација донела много користи развијеним земљама и била благодатна за Кину и још неке азијске земље, актуелна криза показује да глобализација почива на “климавим ногама” и да постоји озбиљна опасност да у догледном периоду дође до глобалног привредног слома. Основни узрок ове опасности налази се у томе што за разлику од националних тржишта којима државне институције пружају ослонац, глобалним тржиштима нико не управља па су отуда склона нестабилности, неефикасности и немају јавни легитимитет. На основу тога он извлачи закључак који је постао опште место савремене дебате, да основни проблем економске глобализације представља неравнотежа између национално ограниченог политичког делокруга владе и глобално раширених активности великих компанија.³

На сличан начин о проблемима са којима се суочава глобализација размишља и Џозеф Стиглиц (Joseph E. Stiglitz) који годинама уназад доследно упозорава на њена неиспуњена обећања (Стиглиц, 2002, 2009, 2013). Глобализација је

3 Нема готово ни једног аутора који се залаже за успостављање контроле над глобалним тржиштем а да не истиче овај проблем. Родрик тај проблем дефинише као “неравнотежу између националне компетенције владе и глобалне природе тржишта (Родрик, 2013: 14).

према његовом мишљењу почела као обећање да ће од ње сви имати користи. Међутим, временом је успела да против себе уједини врло шаролик скуп различитих група из читавог света. Радници развијених земаља осетили су се угроженим због деиндустријализације; сељаци у неразвијеним деловима света схватили су да њихове напоре угрожава нови протекционизам земаља развијеног севера које субвенционису домаћу пољопривредну производњу; еколошки покрети су се побунили против снижавања еколошких стандарда; активисти различитих усмерења протестују против неправди и лоших последица које глобализација изазива у различитим областима као што је, на пример, подизање цена лекова итд.

Општи закључак који би се могао извести из ових размишљања је да је глобализација помогла неким земљама, али не чак ни свим људима у тим земљама. А основно питање које се намеће је – зашто су велика очекивања остала неиспуњена?

Кључни и најчешћи одговор који се на ово питање могао чути у годинама пре кризе гласио је да проблем представља недовољна либерализација, недоследна дерегулација и високи државни расходи.

Данас је, међутим, све присутнији став да тржиште само по себи не само да не представља решење проблема, већ у значајној мери представља његов узрок. Да би слободна трговина могла да допринесе општем благостању мора бити задовољена дугачка листа услова. У супротном тржиште и слободна трговина чине да неке групе имају више користи, а неке више штете од ње⁴. Џозеф Стиглиц експлицитно истиче да слободна трговина не доводи нужно до повећања благостања баш као што ни тржишта нису по дефиницији ефикасна (Стиглиц, 2009).

Чини се да је управо довођење у питање аксиома о свемоћи тржишта било кључно за рedefинисање доминантног схватања о односу економске глобализације и државе. Разлог је тај што се управо у процесу економске глобализације

4 Анастасија Митрофанова у том смислу каже: “Ако су током глобализације, економије једних држава (или региони једне државе) богати или економски развијени, а други – сиромашни и заостали, онда ови први имају све шансе да увеличају своје богатство, док други немају скоро никаквих могућности да превазиђу заосталост” (Митрофанова, 2013: 20).

најочигледније испољава однос тржишта и државе. Тржишта без одговарајуће државне регулације и интервенције не могу довести до економске ефикасности јер докле год не постоје савршени услови, а у пракси они не постоје никада – макар била реч само о информацијској асиметрији – онда, као што наводи Стиглиц, нема ни невидљиве руке.⁵

Прихватање таквог схватања нужно води до позиције да тржиште захтева постојање нетржишних институција које ће обезбедити правила игре на тржишту. Економско образложење ове позиције даје Родрик. Он сматра да трансакциони трошкови отежавају трговину, а државне институције су ту да утичу на смањење тих трошкова и због тога нема ефикасног тржишта без државе. Из тога следи не само да су тржишта и државе комплементарни, већ и то да свако захтев за проширењем тржишта истовремено значи и проширење државног сектора. Дакле, то је управо директно супротна позиција од оне која заговара дерегулацији и смањење интервенција државе. Разлог томе је по Родриковом мишљењу што тржишта нису самостварајућа, сморегулирајућа, самостабилизирајућа нити самолегитимирајућа. Због тога је потребно да свака земља створи себи прилагођену комбинацију тржишта и интервенције⁶. Поента је, дакле, да ниједна земља није успела да се развије без државне интервенције. Друга ствар коју треба запамтити гласи да држава може да функционише без тржишта, али да тржишта не могу да функционишу без државе.

Исто то, само на други начин тврди и Стиглиц. Он, на име, сматра да не постоји само један исправан начин управљања привредом. Економски успех зависи од успостављања равнотеже између државе и тржишта јер потпуно препуштање тржишту најчешће не води повољним исходима. У том смислу он недвосмислено заступа став да је за адекватно обликовање економског система државна политика важнија од економије.

5 Стиглиц је ову идеју духовито изразио речима: "разлог због којег се невидљива рука чини невидљивом јест то што је нема" (Стиглиц, 2009: 14).

6 У том смислу Родрик каже: "Свака тржишна привада која добро функционише спаја државу и тржиште, *laissez-faire* и интервенцију. Тачна комбинација зависи од преференција сваке земље, њеног међународног положаја и њене историјске путање" (Родрик, 2013: 35).

Уколико наведени принципи важе за националне економије нема разлога сумњати да они важе и на глобалном нивоу. Другим речима, основни проблем с којим се суочила економска глобализација тиче се недовољне и неадекватне регулисаности финансијских и трговинских токова на глобалном нивоу.

Управо неадекватна регулација глобалних економских односа довела је до низа дисфункција и парадокса међу којима је довољно поменути само оне најкрупније. С једне стране, обим светске производње и раст укупног богатства је све већи, а са друге стране глобално сиромаштво је далеко од тога да буде искорењено. Све, а посебно мале и сиромашне земље суочавају се са све већим изазовима које пред њих поставља неконтролисана глобализација, а са друге стране све је мања њихова способност да на те изазове одговоре. Још један парадокс на који упозорава Стиглиц огледа се у томе што постоји све израженија потреба да се међународне институције баве питањима економске глобализације, али због недовољно демократичности оне доносе одлуке које нису у интересу сиромашних (Стиглиц, 2009). На овај проблем упозоравају и други аутори а поменута Митрофанова упозорава и на шире, неекономске последице⁷.

Из досада реченог следи да постојећи облик економске глобализације која се базира на искључиво тржишним принципима не може да реши проблеме ефикасности нити праведности. Због тога је потребно да се осмисли начин који би омогућио регулацију глобалних економских односа на праведнијим основама. Према Стиглицу проблем није у самој глобализацији већ у начину на који се њоме управља. Правила игре тренутно одређују развијене земље, односно различите моћне групе у њима које та правила подешавају према сопственим интересима. Глобализацијом дакле управља низ међусобно недовољно координисаних организација и споразума на чије деловање пресудан утицај имају поменуте гру-

7 На једном месту указује да се “у земаља у развоју боје претварања светске економске “пирамиде” у политичку, када ће се, не само економске, него и друге одлуке важне за живот људи, доносити далеко од њих са потпуном равнодушношћу у односу на социјалну цену тих одлука” (Митрофанова, 2012: 20).

пе. Због тога се као најважније поставља питање како да се нађе излаз из такве ситуације.

Управо потрага за начином превазилажења постојећег стања представља посебно значајан сегмент актуелне дебате о односу државе и економске глобализације.

С тим у вези, различити аутори различито виде постојеће алтернативе. Но, рекло би се да у научним круговима постоји сагласност да заустављање глобализације, односно одустајање од ње како пише Анастасија Митрофанова, иако остварива, није реална алтернатива⁸.

Стиглиц указује на три начина на који се данас у развијеним земљама гледа на поменуте изазове које ствара економска глобализација. Први, који је до недавно био доминантан, је игнорисање проблема које актуелна економска глобализација ствара. Он тај приступ назива "теорија капања према доле". Према том схватању најбитније је обезбедити глобални економски раст, а временом ће његови позитивни ефекти бити пренети на најсиромашније делове света и најугроженије категорије становништва. Међутим, показало се да овај приступ не функционише. Управо супротно, он води све оштријој подели на добитнике и губитнике глобализације. Све мање људи верује да укупан раст бруто националног дохотка нужно води побољшању њихове ситуације. Стиглиц указује да све више податка сведочи да чак и у условима укупног економског раста неквалификованим радницима неће бити боље ако изостану адекватне мере прерасподеле које могу бити само плод владиних политика. (Стиглиц, 2009: 296).

Други приступ који Стиглиц идентификује је опирање праведној глобализацији⁹, односно покушај да се код куће води протекционистичка политика док се истовремено залаже за либерализацију тржишта других земаља. Проблем са овом

8 У том смислу она каже "ако би нека држава и успела да потпуно затвори своју економију од спољних утицаја (то је у принципу могуће, ако је држава довољно велика и богата ресурсима), она би била осуђена на економску стагнацију, деградацију и распад" (Митрофанова, 2012: 22).

9 Тај приступ се описује на следећи начин: "Према том гледишту, сада је време да се Америка и Европа послуже својом економском моћи како би осигурале да им правила игре трајно иду у корист – или барем колико је год то дуго могуће. ... По тој логици САД би се требале заштити од навале страних добара и од екстернализације производње, док у исто време чине све што могу да добију приступ страним тржиштима. (Стиглиц, 2009: 296).

лицемерном политиком је у томе што она наилази на снажан отпор у земљама које су до сада биле губитнице транзиције. О томе сведочи и својевремени прекид разговора у Дохи када су се неразвијене чланице СТО побуниле због америчке политике субвенционисања домаће пољопривреде. Уосталом, могло би се рећи да би такву врсту повлачења вероватно искористиле земље чија економска снага расте, пре свих Кина, што би дугорочно довело у питање садашњу повлашћену позицију развијених земаља запада.

Стиглиц због тога сматра да реалну алтернативу представља само преобликовање садашњег тока глобализације на начин да она буде од користи и онима са дна друштвене хијерархије. То је по његовом мишљењу могуће само ако се повећа брига за сиромашне земље и људе и ако се у први план поставе вредности које се не односе на профит и бруто национални доходак (Стиглиц, 2009).

Проблем с овом алтернативом је што ни њен заговорник није уверен да се може остварити у догледно време. Сличан став по том питању имају и други аутори¹⁰.

Као један од предлога који би могао да представља алтернативу актуелној економској глобализацији јавља се регионализација. Митрофанова сматра да регионализација представља реалан пројекат који не би угрозио економски раст, односно који не би значио затварање у националне оквири, а истовремено би превазишао проблеме актуелне глобализације¹¹. Тај модел је до сада најдоследније развијен у оквиру ЕУ, па би могао би бити реализован на сличним основама где год за тим постоји политичка воља. Чини се да, мада се експлицитно не помиње, управо Евроазијска унија представља један од таквих региона.

10 Митрофанова, на пример, каже да: "Негативне последице не носи глобализација сама по себи, него њен стихијски, неконтролисани карактер. ... Проблем управљања глобализацијом и ублажавања њених последица је у центру пажње УН, по мишљењу којих, превазилажењу негативних последица глобализације може допринети изградња глобалних институција контроле финансијских токова и активности транснационалних корпорација. Али, до сада није јасно да ли се те институције уопште могу направити" (Митрофанова, 2012: 22).

11 Она регионализацију одређује као "обједињавање територијално блиских и приближно по степену развоја једнаких држава у регионалне организације" (Митрофанова, 2012: 24).

Међутим, треба одмах рећи да је Кастелс још одавно указао да изрази регионализација и глобализација нису међусобно искључиви. Глобализација има утицаја на све, али то не значи да све земље морају у њу бити директно укључене. Глобализацију по његовом мишљењу карактерише сваки облик транснационалних активности, те у том смислу и регионализација представља својеврсни облик мини глобализације као што је то случај са ЕУ (Castells, 2000).

Ово је важно истаћи због тога што се поставља питање да ли би регионални модел глобализације заиста могао да превазиђе проблеме са којима се суочава садашња глобализација? Важно је имати у виду да се, као што упозорава Родрик, не може истовремено тежити демократији, националном одређењу и продубљивању економске глобализације. Свака од наведених ствари је сама по себи из различитих разлога вредна, али је могућа комбинација само две од поменуте три ствари.¹² Ово упозорење, тачније подсећање, засновано је не само на промишљању већ и на искуству. Земље које су се дубоко интегрисале у глобалне токове и безрезервно прихватиле правила игре економске глобализације морале су да суспендују демократска правила игре. У неким случајевима то је добијало радикалан облик као у време Пиночеа у Чилеу.

Због тога мало је вероватно да се глобализовање демократије, односно стварање глобалне владе може очекивати у догледном времену. Основни разлог је што данас у свету постоје велике економске, политичке и културне разлике. Но, Родрик сматра да чак и када би практично био изводљив такав пројекат би требало одбацити јер не би довео до успостављања виших, него управо најнижих стандарда у читавом свету. Систем би се, дакле, редуковао на ниво "најнижих слабих и неефикасних правила".

Алтернативни систем такозване "златне лудачке кошуље"¹³ је сличан ономе ка чему је свет тежио последњих де-

12 Родрик је недвосмислен када каже: "Можемо да огрничимо демократију у интересу минимизирања међународних трансакционих трошкова ... можемо да ограничимо глобализацију у нади да ћемо изградити демократску легитимост код куће. Или можемо да глобализујемо демократију по цену националног суверенитета" (Родрик, 2003: 171).

13 Овај термин је изворно сковао Томас Л. Фридман (Thomas Leon Friedman), Родрик овај систем описује на следећи начин: "У овом свету, владе воде политике за које верују да ће им донети тржишно поверење и привући трговину

ценија све до појаве актуелне кризе. Међутим, чак и да није показао своју нестабилност и неефикасност такав систем је показао да не брине много о домаћим економским и социјалним обавезама.

Због тога се Родрик залаже за повратак на ”бретонвудски режим” који значи жртвовање хирперглобализације у замену за домаћу привредну стабилност. То конкретно значи да би политике земаља у развоју биле остављене изван домашаја међународне дисциплине, односно земљама би било допуштено да прате своје дивергентне правце развоја. То не значи напуштање глобализације, али значи напуштање хирперглобализације у замену за верзију глобализације каква је постојала до осамдесетих година прошлог века, тачније за интернационализацију (Родрик, 2013).

Независно од разлика које, као што смо видели, поминути аутори испољавају у погледу пожељног пута за излазак из кризе у коју је свет довела економска глобализација, сви су сагласни да излаз постоји и да он зависи од људских одлука. Три предлога која смо овде имали прилике да упознамо сведоче да проблем није у идејама већ у политичкој вољи да се оне реализују. Извесно је да би реализација ових предлога такође довела до неких ненамераваних и неочекиваних последица, али је несумњиво јасно да је сада на дневном реду као најважније питање како санирати последице актуелне економске глобализације.

Закључак

Дебата о односу економске глобализације и националне државе започета је још током осамдесетих година прошлог века. Све до недавно у њој је доминирала позиција коју су заступали заговорници такозваног неолибералног идеолошког приступа. Но, с обзиром да нису сви аутори који су заговарали неке идеје неолиберализма доктринарни неолиберали, као и с обзиром на тешкоће при покушају да се једним именом обухвате сви аутори који се противе базичним идејама неолиберализма, овде нећу користити тај назив. Уместо тога

и приливе капитала: ”скуп” новац, мала влада, ниски порези, флексибилна тржишта рада, дерегулација, приватизација и отвореност на све стране” (Родрик, 2013: 172).

чини ми се да је важније указати на базична поља на којима су се испољиле разлике у дебати, као и сам садржај тих разлика. Ствар је емпиријске анализе да установи који конкретни ставови имају више заговорника у академским, политичким и пословним круговима као и у широј заинтересованој популацији. На нама је да те ставове препознамо и јасно представимо.

Прво што се у том смислу може запазити јесте разлика у схватању карактера и последица глобализације.

С једне стране, у научним круговима дуго је доминирало схватање да је глобализација иреверзибилан процес покретан сталним технолошким иновацијама, од кога корист има читаво човечанство.

Насупрот овом схватању које је стекло широку популарност и постало саморазумљиво, током последњих година - посебно након избијања светске економске кризе 2008. године све су израженија и све уверљивије делују упозорења да се економска глобализација може зауставити.

Даље, супротно гледишту да економску глобализацију покрећу имперсоналне силе као што су технолошке иновације и саморегулативне тржишне законитости, све је израженије гледиште да су државе те које управљају глобализацијом.

Уместо некада доминантног обећања о глобализацији као "win-win" развојном сценарију биланси њених ефеката данас сведоче о добитницима и губитницима глобализације и мултипликовању друштвених неједнакости како међу земљама тако и међу становницима једне исте земље.

Уместо познате крилатице ТИНА коју је лансирала Маргарет Тачер данас је питање алтернатива постојећој економској глобализацији централна тачка од које почиње и на којој се завршава сваки разговор о њој. У том смислу видели смо да постоје различите идеје и пројекти који имају своје проблеме, али који сведоче да је другачији свет могућ.

Кључна улога у тој трансформацији данас се придаје држави, мада је на почетку дебате она виђена као нефункционални, па чак и дисфункционални вишак који ће временом нестати са светске сцене. У најбољем случају држава је схватана као својеврсни сервис који треба да обезбеди услове за несметано функционисање тржишта. Другим речима, данас је слика о држави трансформисана као у бајци о Пепељуги у

којој слушкиња постаје принцеза, односно господарица. Поглед на тржиште је с друге стране претрпео трансформацију од саморегулаторног "аутоматског пилота" који има решења за све проблеме до којих дође током лета, до бахатог возача који изазива ризик, хаос и несреће у саобраћају.

Ако је, дакле, кључно питање на почетку дебате било како обезбедити потпуну либерализацију и дерегулацију светског тржишта, данас је кључно питање да ли је могуће створити светску владу чији би задатак била регулација тржишта и ако није шта су алтернативе таквом пројекту.

Замисао о светском потпуно слободном тржишту данас је у великој мери напуштено и све чешће се аутори позивају на Полањијево запажање да су се на националном нивоу регулација и тржиште развијали заједно, односно да нешто као саморегулативно тржиште, било оно национално или глобално, није познато (Полањи, 2003: 77).

Но, оно што ми се чини да недостаје овим расправама је социолошка димензија која би указала на актере савремених процеса који се залажу за различите алтернативе и изворе из којих црпе своју моћ.¹⁴ Питања на која би се након такве анализе морало одговорити су на пример: На који начин и под којим условима политичари у САД могу да се одупру притиску утицајних група? Другим речима, ту се отвара питање деловања транснационалне капиталистичке класе. Даље, да ли су и под којим условима припадници средње класе у развијеним земљама спремни да се одрекну материјалних добара и материјалистичких вредности које им нуди глобализација? Другим речима, ту се отвара питање значаја и функције културе/идеологије конзумеризма. Најзад, отвара се питање како најпре ојачати, а затим и успоставити контролу над телима која регулишу тржиште на глобалном нивоу? Другим речима, ту се отвара питање будућности демократије у савременом свету. Сва ова питања и дилеме проистичу из дебате о којој је било речи у овом тексту, али траже независне одговоре.

14 Полазну основу могли би чинити радови Имануела Волерстина, Мануела Ка-стелса и Улриха Бека.

Vladimir Vuletic

*ECONOMIC GLOBALIZATION
AND THE NATION STATE*

Resume

Debate on place and role of national state during economic globalization lasts a long time. It started during 1990s and gained new momentum during big economic crisis of 2008.

*Debate starts with Kenichi Omeae who, in his works from early 1990s, and especially in his book *The End of Nation State*, presented thesis that suggested importance of national states has tendency to drop during economic globalization. Existing economic trends that he called “four I” – investment, industry, IT, individualization – make state non-functional and unnecessary. Besides him, a few more authors drew attention to the fact that national state is losing legitimacy and that its sovereignty is undermined not only in economic domain, but also in international politics domain, cultural domain and, which is especially important, in defense domain.*

A view of so-called skeptic who claimed that economic globalization is a myth and that nothing unprecedented is happening developed in contrary to these views. In relation to that Hirst and Thompson argued that international economy is less opened then it was in late 19th century; that transnational corporations generally aren't transnational, but nationally based; that trade mostly takes place regionally; that investments of developed countries in undeveloped countries are relatively small; and that, which is most important, states have possibility of control over economic flows through international agencies.

In the middle of this debate were so-called transformationists who claimed that there is no threat of states disappearing, and that their position is being transformed under the influence of globalization.

In spite of very lively debate, view that commercial liberalization and state deregulation are necessary and that they are the most efficient way for achieving of economic growth prevailed in practical politics. That kind of politic led to marginalization of state's role in economic flaws. During first decade of 21st century, except sporadically, this view hasn't been contested in academic circles.

Big economic crisis in 2008 once again ignited this debate, but in a different way. Debate now focuses on following questions – how to overcome negative effects of economic globalization and what alternative choices are presented to humanity. So, questions about relations between globalization and state, relations between market importance and commercial politics, once game became central point of the debate.

It seems that supporters of the view that state and politics must have more important role in regulation of economic flaws are in advantage. It is still not clear if this stance will also prevail among political leaders who are expected to act on this matter.

Key words: economic globalization, the nation-state, the global economic crisis.

Литература:

- Castells, Manuel (2000): *Uspon umreženog društva*. Zagreb. Golden Marketing
- Gillpin, Robert (2000): *The Challenge of Global Capitalism: The World Economy int the 21st Century*. Princenton University Press
- Habermas, Jürgen (1998): Beyond the Nation State. *Peace Review* Vol. 10, No. 2
- Held, David at al (1999): *Global Transformation*, Stanford. Stanford University Press
- Hirst Paul and Thompson Grahame (1996): *Globalization in Question: The international economy and the possibilities of governance*, Polity Press
- Ohmae Kenichi (1995): Putting Global Logic First. *Harward Business Review* No. 1
- Sklair, Leslie (1991): *Sociology of the Global System*. New York. Harvester&Wheatsheaf

- Stiglitz, E. Joseph (2009): *Uspjeh globalizacije – novi koraci do pravednoga svijeta*. Zagreb. Algoritam
- Strange, Susan (1996): *The Retreat of the State*. Cambridge University Press
- Wolf, Martin (2001): Will the Nation State Survive Globalization. *Foreign Affairs* Vol. 80, No. 1
- Багвати, Јагдиш (2008): *У одбрану глобализације*. Београд. Службени гласник
- Митрофанова Анастасија Владимировна (2012): Криза националне државе у епохи глобализације. *Национални интерес*. год. VIII, вол. 13, бр. 1
- Полањи, Карл (2003): *Велика трансформација*, Београд, Филип Вишњић
- Родрик Дени (2013): *Парадокс глобализације – зашто светско тржиште, државе и демократија не иду заједно*. Београд. Службени гласник
- Стиглиц, Е. Цозеф (2002): *Противречности глобализације*. Београд СБМ-х
- Стиглиц, Е. Цозеф (2013): *Слободан пад – Америка, слободна тржишта и слом светске привреде*. Нови Сад. Академска књига
- Хантингтон, Самјуел (1998): *Сукоб цивилизација*. Подгорица. ЦИД
- Хелд, Дејвид (1997): *Демократија и глобални поредак*. Београд. Филип Вишњић

Овај рад је примљен 12. новембра 2013. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 17. децембра 2013. године.